

Dağ Köylerinde Bilinen Halk Hekimliği Uygulamaları: Majik Tedaviler

Folkloric Medical Practices Known in Villages: Magical Treatments

Dr.Öğr.Üyesi Selim Altan

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Manisa

Özet:

Folklorik tıbbın, çağlar boyunca ortodoks tıp uygulamalarına ulaşamadığında bir çok sağlık probleminin çözümü amacı ile halk tarafından tercih edildiği görülür. Anadolu kültürü bu bakımdan çok zengin örneklerle doludur. Geleneklerin ve inançların bugünden yarına ortadan kalkma veya unutulma gibi bir özelliği olmadığından; bir halk sağlığı sorunu olarak görülen bu tıp uygulamalar tartışılmaya devam edecektir.

Anahtar kelimeler: Halk hekimliği, majik ritüeller, sağlık

Abstract:

It can be seen that folkloric medicine is preferred by the people with the purpose of solving many health problems when orthodox medical applications are not reached. Anatolian culture is filled with very rich examples in this respect. Since traditions and beliefs are not such a feature of being lifted or forgotten right now, whether such practices will be a public health problem will continue to be debated.

Key words: Folk medicine, magical rituals, health

Kabul tarihi: 29.12.2018

Giriş

Folklorik, Geleneksel ya da Halk Hekimliği; daha ziyade kırsal yörede yaşayan halkın ulaşım, zaman, güven, imkan vb. nedenlerden dolayı modern tıp olanaklarından yararlanamadığı hallerde, hastalıklarını teşhis ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve uygulamaların tümüne verilen isimdir (1). Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre ise, uzun bir tarihe sahip olan geleneksel tıp; (açıklansın veya açıklanamamasın) fiziksel ve zihinsel hastalıklardan korunma, önleme, teşhis ve tedavinin yanısıra sağlıklı kalma amacına yönelik olarak, farklı kültürlerle özgü kuram, inanç ve deneyimlere dayanan bilgi, beceri ve uygulamaların toplamıdır (2). Son bir kaç on yıldır özellikle endüstrileşmiş toplumların gündeminde yer alan Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp uygulamaları ile karıştırılmamalıdır. Zira ikincisinde güncel bilimsel bilginin tarihsel bilgi ve uygulama ile sentezi söz konusu iken “folk medicine”, köylü toplumların inanç ve yöresel imkanlarla oluşturduğu çözüm ürünleridir.

Herhangi bir toplumda oluşan halk hekimliği bilgisi bireyden bireye, nesilden nesile resmi eğitimin dışındaki (informel) yollarla aktarılır.

Halk kültürünün ortak bir özelliği olan, “mystical-magical” unsurlar, özellikle kırsal nüfusta hastalığa bağlı davranışları ve hastalıklara yönelik tutumları etkilemektedir. Örneğin hastalıkların büyü, nazar ve sihirden kaynaklandığı varsayılarak; kutsallık atfedilen eşyalar, muska veya tılsım kullanılmasının hastalığı önlediğine inanılmaktadır. İnsanlar vahiy, ilham veya bir tür kavrayışın bir hastalığın teşhisini kolaylaştırdığına, büyü ve benzeri şeylerin de etkili bir şekilde hastalığı ortadan kaldıracığına ikna olmuş görünmektedir (3,4). Anadolu Halk Hekimliği yerel unsurlar ve İslam öncesi-İslam sonrası Türk tıbbı ve inançlarının bir karışımı olarak varlığını sürdürmektedir; bu bakımdan her hangi bir hastalığın yalnızca maddi unsurlarla (bitki vs.) veya majik yöntemlerle (saça tükürme vs.) tedavi edildiğini söylemek yanıltıcı olur. Zira majinin nerede bitip salt maddi unsurlarla tedavinin nerede başladığını tespit etmek oldukça zordur. Pek çok majik işlemin, sadece sözel değil, canlı-cansız maddi unsurlarla birlikte yapıldığı unutulmamalıdır (5).

Örgün eğitimin yaygınlaşması ve bilgiye ulaşımın kolaylaşması, iletişim imkanlarının çoğalması, modern tıp olanaklarının toplumun tüm katmanlarınca ulaşılabilir düzeye gelmesine karşın, büyüsel sağaltım yöntemlerinin toplumda bir karşılığının olması üzerinde durulmalıdır. Zira

günümüzde dünyanın birçok ülkesinde -şüphesiz gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere- majik tedavi yöntemlerinin kullanıldığını görülmektedir (6,7,8,9).

Bu ve benzeri araştırmalar, en azından sağlık bakımından ilgili ülkenin kendi kültürünü dolayısıyla kültürel yapısını tanımasını mümkün kılar. Böylece içinde yaşanılan toplumun fert, cemaat, grup, birlik vb davranışlarını kontrol eden mekanizmanın anlaşılmasını olanaklı hale getirir. Bunun doğal sonucu olarak da kültürel problemlerin çözümünde karşılaşılan zorluklar azaltılmış olacaktır (10). Netice itibarıyla sağlık, hastalık davranışlarının toplumun kültürel yapısından bağımsız düşünülmeceği dikkate alındığında, halk hekimliğinin önemli bir parçasını teşkil eden "majik uygulamalar" gerçeği de bu toplumun anlaşılması bakımından analize muhtaç bir yönünü teşkil eder.

Literatürde halk hekimliği uygulamalarının araştırıldığı birçok çalışma yapılmıştır (11,12,13,14). Bu makalede de, kırsal yöre halkının hastalıkla baş etme azminin sonucu olarak inandığı ve başvurduğu majik sağaltma yollarından örnekler, yaygınlığı, kültürel ve dini unsurların etkisi ortaya konulmuş olacaktır.

Tartışma

Halk tıbbı veya geleneksel tıp, bitkisel, hayvansal ve madeni materyallerin kullanımı yanında sihir ve büyüün büyük rol oynadığı mekanist evren anlayışına dayanarak; ezeli harmoninin bozulmasına veya yeniden kurulmasına yol açan kötü veya iyi kuvvetler fikrine bağlanır. Bu anlayışa göre insanların hastalanmalarına yol açan bu iyi ve kötü kuvvetlere karşı şamanlar, ocaklar, yatırlar, kutlu yerler halk hekimisi olarak sağaltıcı rol oynarlar (15,16).

Hastalık nedenleri arasında sıklıkla "Nazar" vurgulanmaktadır. Birçok hastalığın nedeni konusunda ise bir fikir beyan edilmemektedir. Bazı hastalıkların nedeni olarak ise "Allah" ifade edilmektedir.

Türkdoğan'ın da işaret ettiği gibi halk inancında iyi ve kötü kuvvetler insanın hastalanmalarına yol açmaktadırlar. Pek çok hastalığın nedeni olarak belirtilen "nazar" da halk inancına göre bir kişiye, canlıya, eşyaya, duruma "kötü niyet-kıskançlıkla" bakma ile gerçekleşmektedir (15).

Araştırmalar halkın çeşitli hastalıkları nazar vb etkenler ile ilişkilendirildiğini ve magic therapy ile iyileşeceğine inandığını ortaya koymaktadır (17).

Türkiye'nin farklı yörelerinde hastalık-nazar ilişkisi ve majik tedavi yöntemi konusunda paralel uygulamalar tespit edilmiştir (18,19,20). Türk dünyasında kırkbastı, unbastı, alkarısı şeklinde söylenen fakat genel olarak "albasması" adı ile bilinen ve inanca göre kadının lohusalık döneminde ortaya çıkan bu sıkıntılı (enfeksiyon hastalığında) halde yaşlı bir cinin gece yalnız yatan kadına uykuda musallat olduğuna inanılır. Dolayısıyla lohusa ve çocuk korunmalıdır. Türk kültüründe bu hastalığın bu denli bilinmesi "Lohusanın mezarı 40 gün açık kalır" atasözünden de anlaşılmaktadır. Bu uygulamanın örneğin İran, Çin ve Hindistan'da da geçerli olduğu, kadının 40 gün süreyle kötü ruhlar ve hastalıklardan korunduğu bilinmektedir (21). Birçok kültürde hamileliğin kadın açısından bir toplumsal statüden diğerine geçiş hali olduğuna inanılmaktadır ve bu nedenle genellikle belirsiz ve anormal bir durumda, dış tehlikelere karşı savunmasız ve bazen de başkaları için tehlikeli olarak kabul edilmektedir. Bu tehlike ve doğumla ilgili belirsizliklerle başa çıkabilmek için toplumlar doğumun fizyolojik ve sosyal yönlerinin yönetimi konusunda oldukça tutarlı doğum uygulamalarına yol açan iç tutarlılığı olan uygulamalar ve inançlar dizisi üretmiştir (22). Bu inanç ve uygulamaların Batı toplumlarında Doğu'ya göre daha az rastlanması üzerinde durulmalıdır.

Bir diğer hastalık olan Aydeşlik de çocuğun gelişmesinde gerilik olduğu, yürümekte ve konuşmakta güçlük çektiği belirtilmiş, tedavi amacıyla dört yol ağzında kurulan ve çocuğun aşının pişirilmesi amacıyla temsili olarak yakılan kazandan alınan bir miktar kazan is-karasının çocuğun vücuduna sürüldüğü, ayrıca tutmaç çorbası yapılarak köydekilere dağıtıldığı tespit edilmiştir (12). Bu ritüelde kullanılan tutmaç aşı-çorbası olarak bilinen bu yemek Kâşgarlı Mahmud tarafından 11. yy yazılan, Türklerin, Türklüğün ve Türk dilinin en önemli eserlerinden biri olan Dîvânu Lugâti't-Türk'te kayıtlıdır (23). Bu da halk kültürünün nesilden nesile informal yolla aktarıldığına somut bir örnek olması açısından önemlidir.

Sonuç

Araştırma sağlık-kültür ilişkisini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan Halk hekimliği uygulamalarının nesilden nesile nasıl aktarıldığını

ve yüzyıllar geçse de yaşamaya devam ettiğini de göstermiştir. Uygulamalar halk sağlığı açısından değerlendirildiğinde ciddi sorunlar ile karşı karşıya olduğu söylenebilir. Günümüzde bu tip uygulamaların azalmış olduğu ileri sürülse dahi; geleneklerin halen geçerliliğini koruduğu söylenebilir Dolayısıyla inanca dayalı -kimi sağlığa zararlı- sağlık uygulamalarının nasıl bir yöntemle azaltılabileceği ve uzun dönemde ortadan kaldırılacağı ciddi bir problem olarak karşımızda durmaktadır.

Kaynaklar

1. Boratav PN. 100 Soruda Türk Folkloru. Gerçek Yayınevi. Üçüncü baskı. İstanbul 1994;122.
2. WHO Traditional Medicine Strategy: 2014-2023. World Health Organization 2013;15.
3. Piątkowski W, Majchrowska A. Health, illness and dying in Polish folk medicine. Prog Health Sci 2015;5(1):214-24.
4. Gupta P, Sharma VK, Sharma S. Healing Traditions of the Northwestern Himalayas. Springer. New Delhi 2014;25-8.
5. Bayat AH. Tıp Tarihi. Geleneksel Tıp Derneği Yayınları. Birinci baskı. İstanbul 2010;238.
6. Omer AA, Mufaddel AA. Attitudes of patients with psychiatric illness toward traditional healing. Int J Soc Psychiatry 2018;64(2):107-11.
7. Edwards SD. Traditional and modern medicine in South Africa: A research study. Social Science & Medicine 1986;22(11):1273-6.
8. Mokgobi MG. Health care practitioners' opinions about traditional healing. African Journal for Physical, Health Education, Recreation and Dance 2014;20:14-23.
9. Skrbo A, Masic I. The Role and Characteristics of Collections of Folk Recipes in the Folk and Traditional Medicine of Bosnia and Herzegovina. Mater Sociomed 2017;29(3):219-27.
10. Erdentuğ N. Sosyal Adet ve Gelenekler. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1977;13.
11. Kılıç S, Altuncu A. Cilt hastalıklarına yönelik bir halk hekimliği uygulaması: gelincik ocağı (Salihli çavlu köyü - fikriye pınar örneği). International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 2015;10(10):627-38.
12. Altan S. Manisa Tıp Folkloru Manisa Yörük Köylerinde Bilinen Halk Tedavileri. Akademi Kitabevi. İzmir 2000.
13. Akgül H. Manisa Folkloru. Manisa Turizm Derneği Yayını. Manisa 1987.
14. Pehlivan G. Manisa Şehrinde Evliya Kültü. Tibyan Yayıncılık. İzmir 2012.
15. Türkdogan O. Kültür ve Sağlık-Hastalık Sistemi. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. İstanbul 1991;52.
16. Mohan BG, Suresh A. Aspects of Traditional Medicine in Nepal. Institute of Natural Medicine, University of Toyama. 2008;21.
17. Pieroni A, Cassandra LQ. Traditional pharmacopoeias and medicines among Albanians and Italians in southern Italy: A comparison. Journal of Ethnopharmacology 2005;101(1-3): 258-70.
18. Öztelli C. Zile'de doğum ve adetler-6. Türk Folklor Araştırmaları Dergisi 1953;43:663-4.
19. Taylan E. Çokaklı Köyü. Nadir Kitap. Ankara 1995.
20. Batur M. Gölpazarı'nda halk hekimliği ve tedavisi. Türk Folklor Araştırmaları Dergisi. 1966;208:4240-1.
21. Tanrıverdi G. Lohusa kültürel özellikleri tanılama rehberi. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi 2015;18(1):68-77.
22. Huang Y, Mathers NJ. A comparative study of traditional postpartum practices and rituals in the UK and Taiwan. Diversity in Health and Care 2010;7:239-47.
23. Çetin E. Divanü Lügati't-Türk'teki yiyecek içecek adları ve bu adların Türkiye Türkçesindeki görünümleri. ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2005;14(2):185-200.

İletişim:

Dr.Öğr.Üyesi Selim Altan

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi

Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Manisa, Türkiye

Tel: +90.507.3175098

E-mail: selimaltan@hotmail.com